

1926 M. JÓZEFO PIŁSUDSKIO VALSTYBĖS PERVERSMO KARINIAI ASPEKTAI

Marek Sioma

Abstract

In May 1926, a coup took place in the Republic of Poland, which resulted in Józef Piłsudski, head of state (*Naczelnik Państwa*) in the period 1918–1922, taking over actual power in the country. Among other things, those three days in the streets of Warsaw stood out by the fact that during them Polish soldiers confronted each other: some military units partly supported President Stanisław Wojciechowski and the constitutional government of Wincent Witos, while others backed the plans of the first marshal of Poland, who could already boast a rather 'whitewashed' image among the population. Piłsudski's plans were initially limited to the idea of forcing the resignation of the Cabinet, but finally turned into a broader campaign for the takeover of power, during which 379 people died and over 900 were wounded. The paper covers the sequence of events on 12–14 May, and focuses specifically on the role of army officers and units at different stages in the coup.

Key words: coup, army, Poland, Józef Piłsudski, Stanisław Wojciechowski.

Anotacija

1926 m. gegužę Lenkijos Respublikoje įvyko valstybės perversmas, po kurio faktinę šalies valdžią perėmė 1918–1922 m. valstybės viršininko (*Naczelnik Państwa*) pareigas ėjęs Józefas Piłsudskis. Trijų dienų įvykiai sostinės Varšuvos gatvėse, be kita ko, išsiskyrė dar ir tuo, kad Lenkijos kariai jų metu stojo vieni prieš kitus: vieni kariniai daliniai rėmė Prezidentą Stanisławą Wojciechowską ir konstitucinę Wincento Witoso vyriausybę, kiti palaikė jau tuomet gerokai „nubalintu“ įvaizdžiu galėjusio pasigirti pirmojo Lenkijos maršalo užmačias. Pastarosios iš pradžių teapsiribojo siekiu priversti Ministrų Kabinetą atsistatydinti, bet galiausiai virto platesne valdžios perėmimo akcija, kurios metu 379 žmonės žuvo ir daugiau kaip 900 buvo sužeista. Straipsnyje aptariama gegužės 12–14 d. įvykių eiga ir specifiškai nagrinėjamas karininkijos bei karinių dalinių vaidmuo skirtingose perversmo stadijose.

Pagrindiniai žodžiai: valstybės perversmas, kariuomenė, Lenkija, Józefas Piłsudskis, Stanisławas Wojciechowskis.

Marek Sioma, dr. hab., professor (prof. nadzw.) at the Maria Curie Skłodowska University in Lublin, director of the Institute of History, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4a, PL-20-031 Lublin, Poland.
E-mail: marek.sioma@poczta.umcs.lublin.pl

*Vieni turėjo sulaužyti priesaiką, kad galėtų likti ištikimi vadui,
kiti – sulaužyti ištikimybę, kad įvykdytų priesaiką¹.*

1926 m. gegužės mėnesį Varšuvos gatvėse įvyko didžiausia, neminint karo su Vokietija 1939 m. rugsėjį, dvidešimtmečio drama tarpukario Lenkijoje. Gegužės 11–14 d. įvykiai, aptariamai šiame straipsnyje, ne tik pakeitė politinę situaciją, bet ir privertė tuometinę visuomenę iš naujo įvertinti savo pažiūras. Visa tai atsitiko, kaip dabar visuotinai priimta manyti, dėl vieno žmogaus, Józefo Piłsudskio – neeilinės asmenybės Lenkijos Respublikos istorijoje – sprendimo². Sunku polemizuoti su faktais, kurie šioje istorijoje nekelia abejonių. Valstybės perversmas, Lenkijos istoriografijoje vadinamas „Gegužės perversmu“, tapo daugybės ankstesnių įvykių ir permainų politikos scenoje padariniu. Šiuo straipsniu siekiama atskleisti valstybės perversmo genezę ir eigą, pirmiausia akcentuojant karinius šio konstitucinės vyriausybės nuvertimo akto Lenkijoje aspektus.

I.

Perversmas nebūtų įvykęs, jei ne ambicingas Maršalo įsitikinimas savo asmenybės ir savo veiksmų išskirtinumu. Pirmuosius tokio elgesio ženklus matome 1922 m. gruodžio 11 d. Apsilankęs vyriausybėje, J. Piłsudskis pareiškė: „Negaliu šiuo metu perduoti valdžios, kada gauja vaikėzų trikdė ramybę, nesiskaito su Prezidentu, o vyriausybė į tai nieko; duokit man valdžią, ir aš nuraminsiu gatvę; jeigu ne, tai nueisiu pats vienas ir nuraminsiu – esant tokioms aplinkybėms pasitraukti negaliu“³. Vertinant maršalo biografiją, J. Piłsudskio nesugebėjimas išsiskirti su valdžia laikomas jį charakterizuojančia savybe. Tačiau gen. Władysławas Sikorskis pateikė tokį vertinimą: „Piłsudskio machinacijos veda prie chaoso, kuriame jis gali tapti Apvaizdos siųstuoju, bet Piłsudskiui trūksta ryžto, jis neturi drąsos didingiems sprendimams (laime!) ir nori, kad „perversmą“ už jį įvykdytų kiti.“⁴ Tolesnės diskusijos šiuo klausimu, ypač atsižvelgiant į šio straipsnio pavadinimo kontekstą, neatrodo reikalingos. Vis dėlto reikia pabrėžti ir faktą, kad politinė J. Piłsudskio aplinka irgi tapo 1923–1926 m. įvykių katalizatoriumi.

¹ GARLICKI, Andrzej. *Przewrót majowy*. Warszawa, 1979, s. 231.

² Tekste J. Piłsudskis taip pat vadinamas Maršalu, Komendantu arba Pirmuoju Lenkijos maršalu.

³ RATAJ, Maciej. *Pamiętniki 1918–1927*. Warszawa, 1965, s. 126; Andrzejus Garlickis konstatavo: „[J. Piłsudskis – M. S.] tuomet galėjo arba pasitenkinti buvusio valstybės vadovo ir buvusio kariuomenės vado pozicija ir ramiai gyventi Sulejuveke su žmona ir mylimomis dukterimis, arba pradėti kovą dėl valdžios. Pirmoji galimybė visiškai kirtosi su Maršalo temperamentu ir politinėmis ambicijomis. Jisai pažino valdžios skonį ir jau nebegalėjo jos atsisakyti!“. GARLICKI, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867–1935*. Warszawa, 1990, s. 249.

⁴ RATAJ, M. Op. cit., s. 135. Taip pat plg. GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 101–102.

Prie pakartotinio J. Piłsudskio valdžios perėmimo Lenkijoje vedė vieno artimiausių jo bendrašygių, žurnalisto ir politiko Bogusławo Miedzińskiego; 1920 m. 22-ajai pėstininkų divizijai vadovavusio, paskui įvairias pareigas Karo reikalų ministerijoje ėjusio plk. Adamo Koco; plk. Ignaco Matuszewskio; 7-ojo ulonų pulko vado papulk. Kazimierzo Stamirowskio; tuometinio karo atašė Suomijoje mjr. Konrado Libickio; 5-ojo inžinerinio pulko vado plk. Ignaco Boernerio ir vieno pagrindinių perversmo organizatorių ats. mjr. Kazimierzo Świtalskio veiksmai⁵. Metai po metų stiprėjanti parlamentinė demokratija, tuo metu buvusi Lenkijoje, jiems kėlė mirtiną pavojų. Tai skatino ir iš pniekos parlamentinei sistemai kilęs Komendanto įsitikinimas, kad valdžios nepavyks gauti legalia politine kova. Tokiu atveju vienintelė išeitis buvo valdžios perėmimas jėga, o vienintelė jėga, galinti tai padaryti, buvo kariuomenė.

62

Reikia pažymėti, kad J. Piłsudskui ir jo šalininkams (piłsudskininkams) susiklostė labai palanki situacija, kadangi dauguma iš jų buvo tikrosios tarnybos karininkai, turintys realią įtaką pavaldiniams⁶. Šis faktas bus labai svarbus 1926 m. gegužės 12–14 d. įvykiams Varšuvoje.

Bet kelios svarbios aplinkybės klostėsi jau iki tol. Pirma, 1923–1926 m. J. Piłsudskio sekėjai nuosekliai vykdė Maršalui palankią politiką, kurdami jo baltąją legendą⁷. Vi-suomenei J. Piłsudskis buvo pristatomas kaip Lenkijos išvaduotojas, tas, kuris išgelbėjo Respubliką nuo bolševikų. Taip pat ir tas, kuris vienintelis galėjo „pataisyti“ vidinę padėtį ir padidinti Lenkijos svarbą tarptautinėje arenoje. Antra, situacija 1926 m. pavasarį buvo palanki J. Piłsudskio siekiams, nes krizės stiprino kariuomenės vaidmenį, mažindamos valstybės stabilumą⁸. Balandžio mėnesį Lenkijos socialistų partija (*Polska Partia Socjalistyczna*, PPS) destabilizavo politinę padėtį, išeidama iš koalicinės vyriausybės. Tai sukėlė naują įtampos padidėjimą. Ją dar didino informacija apie kraštutinių kairiųjų, piłsudskininkų ar dešiniųjų planuojamus perversmus⁹. Kelias dienas iki perversmo vyriausybei vadovavęs Wincentas Witosas vėliau rašė, kad apie piłsudskininkų sąrašą ir gresiantį valstybės perversmą jį informavo balandžio viduryje¹⁰. *Ex post* tai

⁵ Apie tai: ADAMCZYK, Arkadiusz. *Bogusław Miedziński (1891–1972). Biografia polityczna*. Toruń, 2000, s. 54–55.

⁶ Włodzimierz Suleja konstatavo: „Piłsudskis, regis, ketino perimti formalų vadovavimą kariuomenei. Toliau forsavo savo iškeltą vyriausiosios kariuomenės vadovybės organizavimo klausimą [...] ir blokavo kelią į būsimą kabinetą tiems, kurie bent minimaliai galėjo šiam planui sutrukdyti“: SULEJA, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wrocław, 1995, s. 292.

⁷ CICHORACKI, Piotr. *Legenda i polityka: kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*. Kraków, 2005.

⁸ Plačiau žr. SIOMA, Marek. Zajścia przed Magistratem w Lublinie w dniach 6–7 kwietnia 1926 r. *Res Historica*, 2002, t. 15, s. 81–99.

⁹ Francesco Tomasini, Italijos pasiuntinys Varšuvoje, diplomatinio korpuso vyresnysis, konstatavo: „Kitoje stovyklose, o ypač tarp dešiniųjų, nebuvo žmogaus, kuris būtų galėjęs tikėtis sėkmingai įvykdyti valstybės perversmą arba bent pasipriešinti Piłsudskui, nors, kaip minėjau, sąlygos tam buvo palankios“: TOMMASINI, Francesco. *Marsz na Warszawę*. Warszawa, 1929, s. 12.

¹⁰ WITOS, Wincenty. *Moje wspomnienia*. T. III. Paris, 1965, s. 76–78.

patvirtino ir Tadeuszas Katelbachas¹¹. Spėliota, kad perversmo ar revoliucijos diena, taip pat ir tolesnių įvykių katalizatoriumi turėjo tapti 1926 m. gegužės 1 d. Daugelio nuostabai ši diena praėjo gana ramiai.

Po penkių dienų Lenkijos Respublikos Prezidentas Stanisławas Wojciechowskiis priėmė kunigaikščio Aleksanderio Skrzyńskiego kabineto atsistatydinimą¹². J. Piłsudskui tai sukūrė naudingą situaciją, ir jis galėjo tikėtis valstybės vadovo „visiško palaikymo“. Geriausiai to įrodymu tapo atsisakymas paskirti gen. Władysławą Sikorskį karo reikalų ministru, kad „nesuerzintų Piłsudskio“¹³. Kabineto krizė truko iki gegužės 10 d. Tuo metu J. Piłsudskis nedarė jokių politinių žingsnių – nenorėjo dalyvauti nė vienoje vyriausybėje. Laukė. Gali kilti klausimas – ko? Atsakymas akivaizdus. Sutapo dvi ypač Maršalui palankios aplinkybės. Pirma, gegužės 10 d. Rembertovo apylinkėse, prie Varšuvos, turėjo vykti kariniai žaidimai, vadovaujami asmeniškai J. Piłsudskio¹⁴, ir tai buvo gera karta tyrančioje „perversmo atmosferoje“. Antra, besitęsianti Kabineto krizė jam leido iškilti kaip vieninteliam Lenkijos „gelbėtoju“. Ar tai, organizuojant perversmą, buvo planuojama? Jeigu ir taip, viskas buvo sukurta *ad hoc* ir pritaikyta prie labai dinamiškos politinės situacijos. Gegužės 10 d. Lenkijos liaudies partijos „Piast“ (*Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast“*) lyderis W. Witosas trečią kartą savo politinėje karjeroje nusprendė imtis formuoti Kabinetą, kuris iš karto buvo pavadintas antrąja „Chjeno-Piast“¹⁵ vyriausybe. Tai atrodė pragaištingai, atsižvelgiant į pirmtako veiksmus prieš darbininkus 1923 m. Maršalas atsakė aštriu straipsniu, publikuotu 1926 m. gegužės 11 d.¹⁶, kuriame tvirtino, kad nemano pasibaigus krizę ir priekaištavo W. Witosui dėl „neatsižvelgimo į moralinius valstybės interesus“¹⁷. Atrodė, kad tai tik smulkus priekaištas. Bet iš tiesų „moralinė sanacija“ tapo ne tik šūkiu, pateisiniu siu Gegužės perversmą, bet ir perėmusių valdžią piłsudskininkų politine „programa“.

¹¹ Jis, be kita ko, rašė: „Likus dviem savaitėms iki gegužės perversmo jau be jokios abejonės žinojau apie pasirengimą jam. Smulkmenų nežinojau. Neklausinėjau apie techninę pasirengimo pusę, gerai suprastamas, kad tai turi likti tik kelių pašvęstųjų paslaptimi. Man visiškai pakako, kad būsiu vienintelis „zetininkų“ [Lenkijos jaunimo sąjungos (*Związek Młodzieży Polskiej „Zet“*) nariai – red.] atstovas, laiku informuotas apie jo datą. Apie perversmą porą kartų kalbėjau „Głos Prawdy“ redakcijoje su Bogusławu Miedzińskiu ir Wojciechu Stpicyńskiu, taip pat su tuometiniu „Strzelec“ komendantu [turimas omeny Šaulių sąjungos (*Związek Strzelecki*) vyr. komendantas – red.] mjr. Kazimierzu Kierzkowskui. Tuose pokalbiuose nebuvo keliamas perversmo tikslingumo klausimas. Dėl jo nuomonės sutapo“: KATELBACH, Tadeusz. *Spowiedź pokolenia*. Przejrzał, poprawił i posłowiem opatrzył S. CENCKIEWICZ. Gdańsk, 2001, s. 135.

¹² Tą pačią dieną Senato maršalas Wojciechas Trąmpczyński sukritikavo karinius ir asmeninius J. Piłsudskio gebėjimus užimti Generalinio štabo viršininko pareigas: MALICKI, Julian K. *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936*. Warszawa, 1936, s. 276–277.

¹³ POPIEL, Karol. *Generał Sikorski w mojej pamięci*. Warszawa, 1985, s. 59.

¹⁴ OLSTOWSKI, Przemysław. Dzieje pewnego rozkazu. Wokół rzekomego rozkazu ministra spraw wojskowych gen. Lucjana Żeligowskiego z 18 kwietnia 1926 r. Przyczynek do genezy zamachu majowego. *Niepodległość*, 2012, t. LXI, s. 61–80; GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 220.

¹⁵ Vertėjo pastaba: Neoficialus, bet plačiai taikomas dviejų politinių partijų koalicijos pavadinimas.

¹⁶ *Kurier poranny*, 1926-05-11, nr. 129, s. 1.

¹⁷ PIŁSUDSKI, Józef. *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*. T. VIII. Warszawa, 1937, s. 333.

Pažymėsime, kad dar prieš prasidedant kovoms Lenkijos sostinės gatvėse, vyriausybės priesaikos dieną, naujasis premjeras įspėjo Lenkijos Respublikos Prezidentą dėl galimų J. Piłsudskio veiksmų¹⁸. S. Wojciechowski W. Witoso nuogastavimams nepritarė¹⁹ ir nusprendė kitą dieną vykti atostogauti į Spalą. Šis sprendimas, turint omeny Varšuvos miesto komisaro Jano Tłuchowskio sprendimą konfiskuoti laikraščio „Kurier poranny“ numerį su publikuotu jame J. Piłsudskio straipsniu, pasirodė visiškai nevykęs ir sukėlė dramatiškas pasekmes.

Trūkstant šaltinių, negalime atkurti abiejų pagrindinių veikėjų – J. Piłsudskio ir S. Wojciechowskio – mąstymo. Tačiau nėra abejonių, kad gegužės 11 d. įvykiai buvo lėmė vėlesnę įvykių eigą. Prisiekus vyriausybei, naujasis karo reikalų ministras gen. Juliuszas Malczewskis atšaukė savo pirmtako gen. Lucjano Żeligowskio įsakymą dėl kariuomenės koncentracijos prie Rembertovo ir įsakė daliniams grįžti į dislokacijos vietas. Tačiau 7-ojo ulonų pulko vadas papulkininkis K. Stamirowskis įsakymo neįvykdė, ir jo sprendimas eskalavo tolesnę įtampą. Pvz., parengties padėtis buvo paskelbta Pėstininkų karininkų mokykloje²⁰.

1926 m. gegužės 11 d. popietę įtampa toliau augo, tačiau ne tiek, kad įvyktų sprogiimas. Padėtį kaitino abiejų besiformuojančių pusių – vyriausybės šalininkų ir perversmininkų – veiksmai. Pirmieji, legaliai veikdami pagal 1921 m. kovo 17 d. Konstituciją, siekė stabilizuoti ir suvaldyti padėtį. Kita pusė, atstovaujama J. Piłsudskio, ne tiek siekė destabilizacijos, kiek norėjo pasinaudoti politiniu momentu aštrumu ir priversti Lenkijos Respublikos Prezidentą W. Witoso Kabinetaį paleisti.

Neginčijamas faktas, kad 1926 m. gegužės 11 d. vakare piłsudskininkai pradėjo reikšti savo paramą Maršalui ir nepasitenkinimą premjeru. Buvo dainuojama kadaise J. Piłsudskio vadovautų lenkų legionų I brigados daina *My, Pierwsza Brygada*, girdėjosi šūkiškai „Tegyvuoją Maršalas!“, „Šalin Witosą!“²¹. Antonio Czubińskiego nuomone, tai buvo surežisuota, o „organizatoriai siekė sukurti tiesioginiams ginkluotiems Piłsudskio veiksams palankią atmosferą“²². Sunku vienareikšmiškai atsakyti, ar toks kategoriškas teiginys yra teisingas. Bet nekyla abejonių, kad Lenkijos istoriografijoje vyksta ginčas tarp parengto perversmo teorijos šalininkų ir tų, kurie mano ir tvirtina, jog „Varšuvos įvykiai“ buvo spontaniška, tik tam tikru lygiu kontroliuojama akcija.

¹⁸ WITOS, W. Op. cit., t. III, s. 83.

¹⁹ Ibid, s. 158.

²⁰ CZUBIŃSKI, Antoni. *Przewrót majowy 1926 roku*. Warszawa, 1989, s. 162.

²¹ SKŁADKOWSKI, Felicjan Sławoj. *Nie ostatnie słowo oskarżonego. Wspomnienia i artykuły*. Wstęp i oprac. A. ADAMCZYK. Warszawa, 2003, s. 71; MORAWSKI, Kajetan. *Tamten brzeg. Wspomnienia i szkice*. Paryż, [1960?], s. 145.

²² CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 161.

Pasak pirmųjų, „gegužės 11-ąją po pietų Sulejuveke buvo sušauktas viso pilsudskinių štabo susirinkimas. Generolas Gustawas Orlicz-Dreszeris [2-osios kavalerijos divizijos, dislokuotos Varšuvoje, vadas, vadovavęs karinėms perversmininkų pajėgoms – red.] raportavo apie kariuomenės nuotaikas. Miedziński informavo apie bendrą padėtį, o Sławekas [Lenkų legionierių sąjungos (*Związek Legionistów Polskich*) pirmininkas Waleris Sławekas – red.] – apie paramilitarinių organizacijų poziciją. Piłsudskis pristatė savąjį sprendimą žygiuoti į Varšuvą²³. Toks įvykių vertinimas vis dėlto atrodo kontroversiškas, pvz., dėl chronologijos neaiškumų²⁴ arba B. Miedzińskiego atsiminimų²⁵. Nepaisant to, susiformavo vaizdas, kad 1926 m. gegužės 11 d. popietę sąlyginai negausios, bet garsiai skambėjusios ir ryžtingai veikusios pilsudskininkų grupės „terorizavo“ sostinės centrą²⁶. Kitą dieną tai papildė gandai apie Maršalo vilos Sulejuveko miestelyje apšaudymą²⁷.

Atomazga turėjo įvykti dar kitą dieną, gegužės 12-ąją. Būtina pažymėti, kad ji turėjo būti politinė, o ne karinė. J. Piłsudskis ketino asmeninio pokalbio su S. Wojciechowskio metu įkalbėti jį paleisti W. Witoso vyriausybę. Tai būtų reiškę vis stiprėjusio konflikto sprendimą be kraujo, be to, tai irgi būtų tapę Maršalo pergale, po kurios jis būtų tapęs niekieno nevaržomu sprendimų priėmėju. Włodzimierz Suleja rašė: „[J. Piłsudskis – M. S.] nusprendė kitą dieną [gegužės 12 d. – M. S.] paspausti ir Prezidentą, ir Witoso vyriausybę, pasirodydamas ginkluoto būrio priešaky. Jisai tikėjosi, kad tokios jėgos demonstracijos pakaks griūti vyriausybei, iširti ją sudariusiai koalicijai, o atgavęs sprendimų priėmimo laisvę, Prezidentas sugrįžtų prie platesnio politinio spektro Kabineto koncepcijos. Visgi Piłsudskis, atrodo, nuvertino generolus“²⁸. Atkreipkime dėmesį, kad tai nebuvo Maršalo egocentrizmas. Tai

²³ Ibid, s. 162.

²⁴ Plg. OLSTOWSKI, Przemysław. Generał Gustaw Orlicz-Dreszer jako realizator przewrotu majowego. *Niepodległość*, 2011, t. LX, s. 25.

²⁵ Bogusławas Miedziński prisiminė: „Tik gegužės 11 d. buvo priimtas sprendimas [imtis veiksmų – M. S.]. Aš, grįžęs į Varšuvą, pasitariau su Ulrichu, kad šis vyktų pas Komendantą. [...] Kai mes, 11 dieną išvykdami iš Sulejuveko, paklausėme [J. Piłsudskio] ar jis atakuos ryte, jis atsakė: „ne, noriu duoti jiems laiko, kad pamatytų savo bejėgiškumą ir kad eiti prieš mane negali“. Komendantas buvo teisus.“ Žr. Relacija Bogusława Miedzińskiego z wydarzeń majowych 1926 r. *Zeszyty Historyczne*, 2000, t. 132, s. 231–232.

²⁶ GRZĘDZIŃSKI, January. *Maj 1926 r. Kartki z pamiętnika*. Warszawa, 1936, s. 25. „Endekų“ „Głos Lubelski“ rašė: „[Laikraščio „Kurier poranny“ nr. 129 – M. S.] konfiskavimas kairiuosiuose sluoksniuose sukėlė didelį sujudimą. Vakare įvyko pilsudskininkų demonstracija cukrainėse. Tai vyko tokiu būdu, kad didokos jaunuolių grupės, kai kurie vilkėję šaulių uniformomis, įėję į patalpas nusėdavo jas proklamacijomis „Neleisime apvogti Lenkijos!“, „Tegyvuoja Piłsudskis!“, versdavo žmones atsistoti, o muzikantus groti pirmosios brigados maršą: W takt melodii „Die blauen husaren“. *Głos Lubelski*, 1926-05-12, nr. 129, s. 6.

²⁷ Arkadiuszas Adamczyk rašė: „Veikiausiai pateikti visuomenei melagingą pranešimą apie J. Piłsudskio vilos Sulejuveke užpuolimą sugalvojo Miedziński. „Istorija skambėjo neįtikinamai [...], bet tos dienos atmosferoje paveikė skaitytojų sąmonę. J. Piłsudskio daliniams dar nepasiekus miesto, Varšuvos gatvėse jau knibždėjo demonstrantų minios. Jų elgesys buvo aiškiai palankus perversmui“: ADAMCZYK, A. Op. cit., s. 94.

²⁸ SULEJA, W. Op. cit., s. 296; Francesco Tommasini rašė: „Tikėtina, kad žygis į Varšuvą buvo laikomas neapgalvotu žingsniu. Visgi Maršalas yra žmogus įžūlus, o ne impulsyvus. Atvirkičiai, jis yra linkęs gerai

buvo noras išvengti įtarimo dėl karinio perversmo rengimo ir tolesnės politinės konfrontacijos stiprinimo. Problema tapo ne komunikacijos stoka, o veikiau padėties nežinojimas, mat J. Piłsudskui atvykus į Varšuvą Prezidentas S. Wojciechowski iš jos išvyko.

Šią aplinkybę reikėtų pripažinti perversmui svarbiausia. Nuo jos priklausė, ar perversmas apskritai turėjo įvykti. Dabar, siekdamas išsaugoti savo reputaciją ir garbę, J. Piłsudskis turėjo konfrontuoti su valstybės vadovu. S. Wojciechowski savo ruožtu negalėjo atsitraukti, mat tai irgi būtų reiškę tų pačių vertybių praradimą. Liko tik viena išėitis – karinis perversmas.

II.

Jaunai valstybei perversmas mirtiną pavojų kėlė vien dėl potencialios kaimynų grėsmės²⁹. Vis dėlto jis tapo neišvengiamas, kadangi jėgos demonstravimas baigėsi nesėkme, o į Varšuvą toliau vyko nauji kariuomenės daliniai. Neįvykdę karo reikalų ministro gen. J. Malczewskio įsakymų, jų vadai galėjo būti teisiami karo teismo už valstybės išdavystę³⁰. Naktį iš gegužės 11-osios į 12-ąją prasidėjęs abiejų pusių pajėgų stiprinimas nenutrūko visą naujai išaušusią dieną. Karininkams, rėmusiems Maršalą, kaip ir jam pačiam, nebebuvo kelio atgal. Karo reikalų ministro įsakymas, išleistas 1926 m. gegužės 12 d. 10 val., informavo visas korpusų apygardas³¹, kad J. Piłsudskis „nėra tikrojoje tarnyboje ir neturi teisės duoti įsakymų jokiai ginkluotųjų pajėgų daliai“³². Po valandos pasirodęs kitas įsakymas liepė vykdyti tik karo reikalų ministro ir jo pavaduotojo, kartu Generalinio štabo viršininko gen. Edmundo Kesslerio nurodymus. Vyriausybė paskelbė kreipimąsi į kariškius³³, pakvietė grįžti

apgalvoti savo planus ir juos įgyvendinti atsižvelgdamas į besikeičiančias aplinkybes“: TOMMASINI, F. Op. cit., s. 12.

²⁹ Žr.: SZCZEPAŃSKI, Janusz. Niemcy wobec zamachu majowego 1926 roku w Polsce. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*. Red. M. SIOMA. Lublin, 2007, s. 81–91; WOŁOS, Mariusz. *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski w okresie kryzysu politycznego 1925–1926*. Kraków, 2013, s. 187–199; *Przewrót majowy w oczach Kremla*. Red. B. MUSIAŁA, J. SZUMSKIJ. Warszawa, 2009.

³⁰ Čia reikėtų pažymėti, kad, žvelgiant per teisės ir kariuomenės statutų prizmę, negali būti ir kalbos apie ištikimybę J. Piłsudskui. Kariai, prisiekę Respublikai, privalėjo vykdyti savo tiesioginių viršininkų įsakymus, o šie – politinės valdžios: Prezidento, ministro pirmininko ir karo reikalų ministro.

³¹ Vertėjo pastaba: Korpuso apygardos vadovybė (*Dowództwo Okregu Korpusu*) – teritorinis karinis-administracinis vienetas Lenkijoje 1921–1939 m., atitinkantis Lietuvoje taikomą karinės apygardos terminą.

³² CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 166.

³³ Jis skambėjo taip: „Ilgą laiką neramumų kurstytojų kariuomenės sluoksniuose platinta agitacija sukėlė liūdnas pasekmes. Keletą kariuomenės dalių iš kitų pavių, sutelktų Rembertovo apylinkėse, įaudrintų melagingų gandų ir suvedžiotų melagingais įsakymais, pavyko įtikinti sulaužyti discipliną ir pripažinti paklusnumą Respublikos vyriausybei. Vyriausybė, gindama Konstituciją ir palaikydama tvarką, apsaugojo sostinę nuo maištaujančių vadų ir jų apgautų dalių įsiveržimo. Respublikos Prezidentas,

Prezidentą, įsakė jį sostinę atvykti generolams Stanisławui Halleriui, kuriam buvo pavesta vadovauti Generaliniam štabui ir vyriausybei ištikimoms pajėgoms, iš Krokuvos ir W. Sikorskiui iš Lvovo bei išleido Ministrų Tarybos nutarimą dėl piliečių teisių suvaržymo³⁴.

Apie 13 val. grįžęs Prezidentas rado tokią padėtį: vyriausybės pusėje veikė Varšuvos gynybos vadovybė, gen. Tadeusz Rozwadowskis, vadovavęs vyriausybei ištikimoms pajėgoms šalies sostinėje, ir plk. Władysławas Andersas, Varšuvos komendantas, paskirtas vyriausybei ištikimų pajėgų sostinėje gynybos štabo viršininku, organizavęs dalinių atvykimą iš Korpuso VII apygardos vadovybės Poznanėje (57-asis ir 58-asis pėstininkų pulkai), IV – Lodzėje (10-asis pėstininkų pulkas iš Lovičiaus), I – Varšuvoje (71-asis pėstininkų pulkas iš Mazovijos Ostruvos) ir VI – Lvove (26-asis pėstininkų pulkas)³⁵. Be to, jie koordinavo 21-ajam pėstininkų pulkui duotą užduotį „uždaryti tiltus iš Pragos [Varšuvos miesto dalis deš. Vyslos krante – red.] į kairiajame krante esančią miesto dalį“³⁶. Tai buvo reakcija į priešingos pusės veiksmus³⁷. Perversmininkai tuo tarpu laukė pastiprinimo: 22-ojo pėstininkų pulko iš Šiedlcų, 1-ojo raitųjų šaulių pulko iš Garvolino, 13-ojo pėstininkų pulko iš Pultusko ir 11-ojo ulonų pulko iš Cechanovo. Savo dispozicijoje jie jau turėjo 36-ąjį pėstininkų pulką (dislokuotas Varšuvos Pragoje) ir 1-ąjį švoležerių pulką (Husarų g., Belvederio galinėje dalyje). Varšuvos citadelėje dislokuoti daliniai susilaukė: 30-asis pėstininkų pulkas pareiškė ištikimybę vyriausybei (vadas – papulk.³⁸ Izydorius Modelskis), o 21-ąjį pėstininkų pulką pripažino nepatikimu.

Nors jėgos buvo nelygios, didelės disproporcijos nebūta. Persvara buvo perversmininkų pusėje, tačiau politinė iniciatyva tuo metu vis dar priklausė Lenkijos Respublikos Prezidentui. Apsilankęs vyriausybėje, 1926 m. gegužės 12 d. apie 14 val. jis išleido atsišaukimą, kuriame skelbė, kad laikytis kareivio priesaikos reiškia būti ištikimam teisėtai vyriausybei³⁹. Ministrų Taryba Varšuvoje, Varšuvos vaivadijoje ir Liublino vaivadijos Šiedlcų bei Lukuvo pavietuose paskelbė ypatingą padėtį. Atsa-

kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, įsakė maištininkams atsipeikėti ir pasiduoti teisėtai valdžiai. Vyriausybė kviečia visus piliečius laikytis ramybės ir paklusnumo teisėtai Respublikos valdžiai“: *Kurier Warszawski*, 1926-05-12, nr. 129 wydanie wieczorne, s. 11; *Głos Lubelski*, 1926-05-12 dodatek nadzwyczajny; WITOS, W. Op. cit., t. III, s. 94.

³⁴ Źr. *Instytut Polski i Muzeum im. Gen. W. Sikorskiego w Londynie*, Prezydium Rady Ministrów, sign. A. 35, t. 1; *Gazeta Warszawska Poranna*, 1926-05-13, nr. 119, s. 2.

³⁵ KARBOWSKI, Władysław. Wypadki majowe w 1926 r. Na marginesie wspomnień J. Rzepeckiego. *Wojskowy przegląd historyczny*, 1959, nr. 2, s. 333. Įsakyme nurodyta, kad už Varšuvos ribų dislokuoti daliniai turėtų „kiek galima daugiau karių, maisto atsargų keturioms dienoms, lauko virtuves ir kovinius šovinius kasdienei atsargai“: SULEJA, W. Op. cit., s. 300.

³⁶ CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 167.

³⁷ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 227.

³⁸ Vertėjo pastaba: Papulkininkis – karinis Lenkijos kariuomenės laipsnis, atitinkantis Lietuvos kariuomenės pulkininko leitenanto laipsnį.

³⁹ *Rzeczpospolita*, 1926-05-12 dodatek nadzwyczajny; *Robotnik*, 1926-05-13, nr. 131 (2931), s. 1.

kydama į tai, priešinga pusė ėmėsi veiksmų, be kita ko, iš Varšuvos pusės užimdama Poniatowskio (Trečiąjį) tiltą, perversmo dienomis tapusį nepaprastai svarbiu „objektu“. Gegužės 12 d. apie 17 val. ant šio tilto S. Wojciechowski susitiko su J. Piłsudskiu⁴⁰. Trumpo pokalbio metu Maršalas nepasiekė, ko tikėjosi, – Prezidentas nenusi-leido. Konfrontacija tapo laiko klausimu, o legaliajai valdžiai padėtis buvo nepalanki: maištaujančios pajėgos buvo užėmusios abu tiltus, itin svarbius taktine ir strategine prasmėmis⁴¹. Tiesa, kitapus jų atsistojo vyriausybės pajėgos, tačiau pastarosios buvo mažesnės ir silpniau motyvuotos.

J. Piłsudskio ir S. Wojciechowskio pokalbio fiasko reiškė niekieno netrokštamą kraujo praliejimą. Maršalo biografas konstatavo: „Piłsudskis buvo labai susirūpinęs, tačiau jo vidinę būseną sunku pavadinti palūžimu ar valios trūkumu. Jis žinojo, kad bus prieita iki kovos. Žinojo, kad bus aukų. Žinojo, kad reikės panaudoti didesnes pajėgas nei tos, kuriomis disponavo.“⁴² Sumanymui realizuoti reikėjo štabo, todėl buvo sukurta grupė „Varšuva“, vadovaujama gen. Gustawo Orlicz-Dreszerio, ir plano, kurio autoriumi turėjo būti papulk. Ludwikas Kmicic-Skrzyński⁴³. Atsižvelgiant į silpnesnę ir neryžtingą 21-ojo pėstininkų pulko gynybą, plane buvo numatyta prasiveržti Kerbedžio tiltu (iš pradžių planuota atakuoti Poniatowskio tiltu). Bet prieš prasidedant puolimui Varšuvos gynybos vadovybė pakeitė tiltų apsaugą 3-iaja ir 6-ąja 30-ojo pėstininkų pulko kuopomis, vadovaujamomis mjr. Włodzimierzo Kłobukowskio. Įtampai vis augant, o mjr. Janui Korcozowiczui iš 36-ojo pėstininkų pulko ignoruojant įsakymą pasitraukti į rytinį Vyslos krantą, prieš 18:30 val. nuaidėjo pirmieji šūviai. Atsakymą, kodėl buvo iššauta, randame Lucjano Żeligowskio komisijos dokumentuose⁴⁴. Juose parašyta, kad apie 16 val. gen. Kazimierz Dzierżanowski, Korpuso I apygardos Varšuvoje vadas, įsakyme 30-ajam pėstininkų pulkui nurodė: „Kerbedžio tiltas turi būti užimtas besąlygiškai, 1-ojo švoležerių, 7-ojo ulonų ir 36-ojo pėstininkų pulkų padalinius nublokšti“⁴⁵. Įvykdyti įsakymą buvo pavesta kpt. Alojzui Szycui asmeniškai. Apie 17:50 val. jis įsakė „užtaisyti kulkosvaidžius, paruošti juos šaudyti ir atitinkamai parengti pozicijas“, o tai *de facto* reiškė kovinį aliarmą⁴⁶. Vis dėlto, Włodzimierzo Sulejos nuomone, „tikruoju akcijos [atidengti kulkosvaidžių ugnį – M. S.]

⁴⁰ ARSKI, Stefan. *My pierwsza brygada*. Warszawa, 1962, s. 417–418.

⁴¹ Poniatowskio tiltą Varšuvoje saugojo 1-ojo švoležerių pulko padaliniai, vėliau, apie 17:40 val., juos pakeitė Pėstininkų karininkų mokykla. Kerbedžio tiltą saugojo pusė bataliono iš 36-ojo pėstininkų pulko: GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 233.

⁴² SULEJA, W. Op. cit., s. 302.

⁴³ CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 233.

⁴⁴ Jie yra Józefo Piłsudskio institute Niujorke. Dalis buvo publikuota leidinyje „Wojskowy przegląd historyczny“. Plg. GARLICKI, Andrzej; STAWECKI, Piotr. *Przewrót wojskowy w Polsce w 1926 r. Wybór dokumentów*. Wstęp. *Wojskowy przegląd historyczny*, 1977, nr. 2 (80), s. 229–264; Część II. *Ibid.*, 1978, nr. 1 (83), s. 218–273; Zakończenie. *Ibid.*, 1979, nr. 4 (90), s. 145–175.

⁴⁵ *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, Akta Komisji Lucjana Żeligowskiego, t. 5, k. 15.

⁴⁶ SULEJA, W. Op. cit., s. 303.

iniciatoriumi tapo prieš 18 [val.] į Pilies aikštę atvykęs miesto komendanto saugumo referentas mjr. Boguszewskis, kuris, kaip rašė savo raporte Szycas, „mane ėmė spausti, kad pradėčiau kovą nelaukdamas nė akimirkos“⁴⁷. Tai atvedė prie pirmųjų pilietinio susirėmimo aukų⁴⁸.

J. Piłsudskis, kuris, atrodo, visą perversmą buvo „vyriausiasis vadas“, priėmė sprendimą į 36-ojo pėstininkų pulko pozicijas pasiųsti Manevro batalioną, o 22-ojo pėstininkų pulko vadui, pasiekusiam Poniatowskio tiltą iš Pragos pusės, įsakė su visu pulku žygiuoti Kerbedžio tilto link ir jį užimti. Tuo pat metu jau minėtam ats. mjr. K. Świtalskiui buvo pavesta paskatinti Geležinkeliečių profesinės sąjungos vadovybę apsunkinti vyriausybės pajėgų transportavimą. Maršalas esą kategoriškai uždraudė „atidengti ugnį iki tos akimirkos, kol to nepadarys priešingos pusės kariai“⁴⁹. Be abejo, tai buvo racionalūs veiksmai, rodantys visišką operacinės ir strateginės padėties kontrolę. Siekdamas pergalės, J. Piłsudskis norėjo ją pasiekti kuo mažesne kaina, ypač kalbant apie žmogiškuosius nuostolius. Jis suprato, kad, nepaisant kovų, kurios iki gegužės 12 d. pietų dar net nebuvo prasidėjusios, baigties, vėliau reikės šiuos įvykius įvertinti, ir šiuo požiūriu buvo itin svarbu, kuri pusė pirmoji panaudos ginklą.

Tuo tarpu Prezidento S. Wojciechowskio nuomonė radikalėjo. Tai atskleidė jo kreipimasis į premjerą ir ministrus pareiškiant: „Pone pirmininke [Ministrų Tarybos – M. S.], reikalauju, kad su maištininkais būtų pasielgta griežtai, kaip reikalauja įstatymas. Ponus ministrus dėl viso pikto kviečiu pas save.“⁵⁰ Tai buvo pranašiški žodžiai, kadangi vykstant vyriausybės pasitarimui perversmininkų daliniai pralaužė 30-ojo pėstininkų pulko gynybą ir gegužės 12 d. apie 20 val. įsiveržė į Pilies aikštę. Susidariusi situacija privertė Ministrų Tarybą palikti savo būstinę – Vietininko rūmų (*Pałac Namiestnikowski*) pastatą Krokuvos Priemiesčio gatvėje – ir pasitraukti į už 5 km į pietus esantį Belvederį – Prezidento būstinę. Pastaroji kitas dvi dienas buvo šalies politinės ir karinės valdžios centras, mat į Belvederį taip pat persikėlė Generalinis štabas ir Varšuvos gynybos vadovybė⁵¹.

Kerbedžio tilto užėmimas sudarė J. Piłsudskio daliniams galimybę greitai užimti pilį ir miesto komendantūros bei Generalinio štabo pastatus Saksonijos aikštėje. Netrukus

⁴⁷ Ibid., s. 303–304.

⁴⁸ Plačiau apie pagalbą mūšių aukoms: KŁAPEĆ, Janusz. Szpitala warszawskie i służba zdrowia podczas zamachu majowego. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego...*, s. 48–51.

⁴⁹ SULEJA, W. Op. cit., s. 302–303.

⁵⁰ WITOS, Witold. *Moje wspomnienia*. Cz. II. Do druku przygotowali i przypisami opatrzyli E. KARCZEWSKI, J. R. SZAFLIK. Warszawa, 1990, s. 266. Boguslavas Miedziński konstatavo: „Subrendo sprendimas atsištydinti [Ministrų Tarybai – M. S.], bet tuomet, atvykęs tiesiai nuo tilto, apie 5 valandą po pietų pasirodė Wojciechowskis, trenkė lazdele į stalą ir pareiškė, kad negali būti nė kalbos apie pasidavimą sukilėliams. Visi, įskaitant Witosą, buvo pritrenkti. Wojciechowskis nuvyko į Belvederį, kad su juo Komendantas būtų pasiekęs vyriausybės atsistatydinimo be kovos“: Relacja Bogusława Miedzińskiego z wydarzeń majowych 1926 r. *Zeszyty Historyczne*, 2000, z. 132, s. 232.

⁵¹ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 239.

jie užėmė ir Geležinkelių ministerijos bei Valstybinių geležinkelių Varšuvos direkcijos pastatus⁵². Dar anksčiau pilsudskininkai užėmė ir laikė savo rankose Karo reikalų ministeriją⁵³, buvusią į pietus nuo Jeruzalės alėjos, bei švoležerių kareivines. Vyriausybės kariuomenė, kaip ir šalies politinė valdžia, buvo priversta pereiti į gynybą. Vėlai naktį nusistovėjo laikina demarkacinė linija, besidriekianti palei Jeruzalės alėjos ašį: į šiaurę nuo jos telkėsi Maršalo pajėgos, į pietus – vyriausybės kariuomenė. Bet būtina pažymėti, kad kartu su Ministrų Taryba besitraukiantys vyriausybės daliniai atkakliai priešinosi maištininkams, netgi imdami belaisvius. Šių belaisvių karininkų atžvilgiu, kaip buvo vėliau nustatyta, gen. J. Malczewskis pasielgė negarbingai, nuplėšdamas jiems antpečius⁵⁴.

Nekyla abejonių, kad prasidėję mūšiai reiškė nematomos ir, regis, neliečiamos ribos perėjimą. Vienas į kitą šaudė tos pačios armijos kariai, ištikimi tiems patiems valstybės simboliams ir karinei priesaikai, tačiau „atskirti“ J. Piłsudskio aspiracijų bei siekių išlaikyti ištikimybę Prezidentui duotai priesaikai.

Pirmoji diena pasibaigė ryškia perversmininkų pergale, o Lenkijos Pirmasis Maršalas buvo toks tikras savąja sėkme, kad po susitikimo Pilies aikštėje su plk. Stanisławu Skwarczyńskiu, 5-ojo legionų pėstininkų pulko vadu, jį lydėjusiam ats. mjr. K. Świtalskiui pareiškė: „Laimėjau“⁵⁵. Tai nebuvo tiesa, bet tuo metu J. Piłsudskis išties turėjo pagrindą manyti, kad pagrindinių valstybės administracinių centrų užėmimas ir legalios valdžios atkirtimas nuo komunikacijos su šalimi reiškia pergalę, o kapituliacija tebuvo kelių valandų klausimas. Visgi derybos su Prezidentu, kurias J. Piłsudskis pavedė Seimo maršalui Maciejui Ratajui, nebuvo euforijos akimirka, bet veikiau grįstos objektyviu vertinimu padėties, vis dar ypač priklausiusios nuo Citadelės, kurioje tebebuvo apie 3 000 karių, galėjusių persverti pergalės svarstyklės į vyriausybės pusę. Priešingai nei tikėtasi, naktinė M. Ratajaus misija baigėsi nesėkme. S. Wojciechowski, nuolat generolų įtikinėjamas esą atvyksta pastiprinimas (kas iš esmės buvo tiesa), visai nesirengė atsisakyti savo konstitucinių teisių. Kartu jis palaikė premjerą, kad šis nesitrauktų iš pareigų. Atsisakęs derėtis, naktį jis nedelsdamas išleido griežtą „įsakymą“, iliustruojantį susidariusią padėtį⁵⁶, bet apie 20:20 val. iš Krokuvos atvy-

⁵² CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 177.

⁵³ SIOMA, Marek. *Sławoj Felicjan Składkowski. Żołnierz i polityk*. Lublin, 2005, s. 118–121.

⁵⁴ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 239.

⁵⁵ ŚWITALSKI, Kazimierz. *Diariusz 1919–1935*. Do druku przygotowali A. GARLICKI, R. ŚWIĘTEK. Warszawa, 1992, s. 185–186.

⁵⁶ Įsakyme buvo sakoma: „Respublikos kariai! Įvyko siaubingas atsitikimas! Atsirado bepročių, kurie pakėlė maištą ir pasikėsino į Tėvynę. Melagingais šūkiiais jie apgavo dorą Lenkijos kario sielą ir pirmieji davė

kęš gen. S. Halleris įvertino, kad „rezultatai [vyriausybės dispozicijoje buvusių pajėgų – M. S.] nedžiugino“⁵⁷. Papildykime: turėta apie 1 700 karių, daugiausia sutelktų aplinkui Belvederį, kitoje „barikadų“ pusėje pajėgų dydis jau siekė 3 500, įskaitant 800 Šaulių sąjungos (*Zwiqzek Strzelecki*) narių⁵⁸.

Gegužės 13-oji, ketvirtadienis, galėjo tapti maršalo J. Piłsudskio „žlugimo“ diena. Tam būta kelių priešasčių. Pirma, apie 2 val. nakties Varšuvą pasiekęs 10-asis pėstininkų pulkas iš Lovičiaus⁵⁹, buvo nusiųstas į Belvederį. Tuo tarpu gen. T. Rozwadowski parengė įsakymų, turėjusių rytojaus dieną padėti išspręsti. Gen. I. Modelskiui buvo nurodyta atakuoti iš Citadelės (koordinuojant su veiksmais iš Belvederio pusės) 71-ojo ir 30-ojo pėstininkų pulkų jėgomis, paremtomis artilerijos padaliniais⁶⁰. Vis dėlto tai buvo nepagrįstas ir nerealus įsakymas, kadangi 71-asis pėstininkų pulkas buvo sulaukytas 36-ojo pėstininkų pulko prie Zombkų⁶¹ ir iš viso nepasiekė Varšuvos. Dar blogiau, vienas šio pulko batalionas dezertyravo ir prisijungė prie 33-iojo pėstininkų pulko, stojusio pagalbon J. Piłsudskiui. Karo reikalų ministras taip pat pareikalavo, kad gen. W. Sikorskis nedelsdamas atvyktų iš Lvovo ir atsiųstų jungtinę diviziją, tačiau šis atsisakė, motyvuodamas ukrainiečių⁶² ir SSRS keliama grėsme.

Gegužės 13 d. apie 4 val. ryto prasidėjo perversmą rėmusio 22-ojo pulko III bataliono puolimas, bet jis buvo sustabdytas Košykų gatvės rajone. Po dviejų valandų iš Poznanės atvyko 57-asis ir 58-asis pėstininkų pulkai, kurie iš geležinkelio ešelonų išsilaipino apie 9 val., o į Belvederio rajoną gen. Michałtas Żymierskis juos atvedė apie 10:30 val. Pavėlavimas neturėjo neigiamų pasekmių, kadangi vyriausybės pajėgos buvo pakankamos piłsudskininkų pajėgas sukaustyti mūšyje⁶³. Poznanės pulkai

įsakymą pralieti brolišką kraują. Netikėkite skleidžiamu melu! Respublikos Prezidentas su teisėta vyriausybe, remiami ištikimos kariuomenės, yra Belvederyje ir kviečia jus kartu ginti pamintą Lenkijos garbę ir tvarką mūsų Tėvynėje“ (Z rozkazów p. Wojciechowskiego. *Robotnik*, 1926-05-18, nr. 136 (2936), s. 3). Kitas atsišaukimas išleistas gegužės 13 d. apie 3:30 val. ryto. Jame skelbiama: „maištas šimtą kartų blogiau už išorės priešą“ ir teigiama, kad „nėra išimčių Valstybės griovėjams, nėra pasigailėjimo rankoms, suteptoms brolių krauju“ (GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 245).

⁵⁷ HALLER, Stanisław. *Wypadki warszawskie od 12 do 15 maja 1926*. Kraków 1926, s. 56.

⁵⁸ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 240.

⁵⁹ Vyriausybei padėti atvykę pulkai išsilaipino vadinamojo šeštojo posto rajone, kur dabar yra Vakarų Varšuvos autobusų-geležinkelio stotis (CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 177). Iki Belvederio rajono jie dar turėjo įveikti apie 6 km atstumą.

⁶⁰ Gegužės 13 d. apie 3:10 val. ryto generolas T. Rozwadowski 30-ojo pėstininkų pulko vadui plk. I. Modelskiui įsakė 30-ojo ir 71-ojo pėstininkų pulkų jėgomis anksti ryte atakuoti miesto komendantūrą ir Generalinio štabo būstinę Mostowskių rūmuose (*Nowy Kurier Polski*, 1926-05-15, nr. 102, s. 3).

⁶¹ Vertėjo pastaba: Zombkai (Ząbki) – miestas 10 km į šiaurės rytus nuo Varšuvos centro.

⁶² WYSOCKI, Roman. Ukrainų wobec przewrotu majowego. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego...*, s. 206, 210.

⁶³ Gegužės 13 d. ryte suformuotos dvi taktinės grupės: Belvederio gynybos grupė, vadovaujama gen. Mariano Kukielos, ir aerodromo gynybos grupė, vadovaujama gen. Rudolfo Pricho (CZUBIŃSKI, A. Op. cit., s. 179). A. Garlickio teigimu, būta kitokios reorganizacijos. Esą buvo suformuota gen. Anatolio Kędzierskio smogiamoji grupė, kurią sudarė du sparnai – dešinysis (nuo Ujazduvo alėjos iki Vyslos), susidedantis iš 10-ojo ir 58-ojo pėstininkų pulkų, vadovaujamas gen. M. Kukielos, ir kairysis (nuo Ujazduvo alėjos iki Maršalų gatvės), taip pat rezervinė grupė, vadovaujama gen. Pricho (GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 251).

buvo panaudoti puolimui, prasidėjusiam apie 12:30 val., kurio dėka iki 17 val. buvo atsiimtas Karo reikalų ministerijos pastatas⁶⁴, Ujazduvo lignoninė ir 1-ojo švoležerių pulko kareivinės. Linija, skiriančia šalis, vėl tapo Jeruzalės alėja. Taigi, priešingai nei strateginis tikslas užimti geležinkelio susisiekimo centrus (Geležinkelių ministerijos ir Valstybinių geležinkelių Varšuvos direkcijos pastatus), operacinis tikslas buvo pasiektas.

Susidariusi situacija nebuvo palanki pilsudskininkams ir leido tikėtis pergales vyriausybės pusei. Po pietų vyriausybė parengė ir išplatino atsišaukimą į visuomenę, be kita ko, skelbusį, jog „Respublikai ir kario Garbei ištikima kariuomenė auga kiekvieną akimirką“⁶⁵. Tačiau sostinės gatvėse vyriausybės pajėgos nesugebėjo pasinaudoti momentine karine persvara. Visų pirma trūko veiksmų koordinacijos ir pastiprinimo, kuris labai vėlavo dėl geležinkelių streiko. Ryšys su šalimi buvo palaikomas tik per aviaciją, mat buvo prarasti strateginiai objektai (tarp jų centrinė telefono stotis). Todėl jau gegužės 13 d. popietę padėtis ėmė keistis. Apie 16 val. buvo areštuotas gen. I. Modelskis ir jam pavaldūs karininkai. Taip buvo pašalinta Citadelės grėsmė, kurios kareiviai, nors ir deklaravo lojalumą J. Piłsudskui, tolesniuose mūšiuose nedalyvavo. Tuo metu pakeliui į Varšuvą buvo 1-osios (Vilnius), 2-osios (Kelcai) ir 3-iosios (Zamostė) pėstininkų divizijų padaliniai⁶⁶. Pirmieji jų iš Vilniaus atvyko gegužės 14 d. vidurnaktį, pakeisdami jėgų santykį ir tuo galutinai nulemdami perversmininkų pergalę. Įtakos šiai pergalei, be abejo, turėjo ir minėtasis visuotinis streikas, paskelbtas Maršalą remiančios Lenkijos socialistų partijos, mat geležinkeliniai socialistai pristabdė vyriausybei siunčiamų karinių pastiprinimų transportavimą. Legali valdžia naktį iš gegužės 13 į 14 d. laukė atvykstant 56-ojo (iš Krotošyno), 68-ojo pėstininkų (iš Vžesnios) ir 14-ojo artilerijos (iš Poznanės) pulkų. Šie pulkai išties atvyko anksti ryte, tačiau ne vienu metu, tad į „mūšio lauką“ pavėlavo, jau neminint, kad gen. M. Żymierskis prastai koordinavo jų sutelkimą į vieną grupę⁶⁷. Svarbų vaidmenį suvaidino

⁶⁴ Karo reikalų ministerijos pastatas buvo užimtas 57-ojo pėstininkų pulko karių gegužės 13 d., po 12 val. Kiek anksčiau, gen. Gustawui Orlicz-Dreszerui įsakius, buvo evakuoti visi karininkai su vadu, gen. Sławojumi Składkowskui priešakyje (SIOMA, M. *Sławoj Felicjan Składkowski...*, s. 121–122). Stanisławas Halleris tokį karininkų poelgį įvertino šitaip: „Toks naujas kariavimo būdas man dar nebuvo žinomas“ (HALLER, S. Op. cit., s. 35). Plg. PIĄTKOWSKI, Henryk. Wspomnienia z wypadków majowych 1926 roku. *Bellona*, 1961, r. XLIII, z. III–IV, s. 191–196; RZEPECKI, Jan. Z „podchorążówką“ w maju 1926 roku. In *O przewrocie majowym 1926: opinie świadków i uczestników*. Red. E. KOZŁOWSKI, Warszawa, 1984, s. 137–141.

⁶⁵ Atsišaukimų taip pat išleido Valstiečių liaudies sąjunga (*Związek Ludowo-Narodowy*) ir krikščionys demokratai. Abi partijos kvietė piliečius paremti vyriausybę ir nepaklusti diktatūrai. Vienne atsišaukimų skelbta: „Broliai! Respublikos pavojuje. Šiandien vyksta ginkluotas pasikėsinimas į Konstituciją ir demokratinę valstybės santvarką. Vidaus priešai ir komunistai laukia, kada galės paskandinti tautą kraujyje ir ašarose. Piliečiai! Stokite vyras prie vyro Respublikos Prezidento ir teisėtos vyriausybės pusėje“ (*Warszawska gazeta poranna*, 1926-05-13, nr. 119, s. 3).

⁶⁶ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 254; SIOMA, Marek. Lublin w dniach przewrotu majowego. *Res Historica*, 2002, z. 15, s. 112–113.

⁶⁷ HALLER, S. Op. cit., s. 59–60.

ir Ostrolenkoje dislokuotos XII kavalerijos brigados vado plk. Stefano Strzemieńskio kavaleristų atakos, labai sulėtinusios žygio tempą.

Susirėmimams dar neprasidėjus, J. Piłsudskis gegužės 14 d. nusprendė dar kartą pasiųsti derybininkus pas Prezidentą S. Wojciechowskj. Publicistą Stanisławą Mackiewiczų jis įpareigojo iš Varšuvos gyventojų ir dvasininkų atstovų sudaryti delegaciją. Tačiau kardinolui Aleksanderiui Kakowskiui nesutikus, ši iniciatyva žlugo. Vis dėlto J. Piłsudskis mėginimo užkirsti kelią konfliktui neatsisakė ir apie 21 val. Belvederyje jo nurodymu pasirodė generolai L. Żeligowski, Aleksanderis Osieńskis (Karo mokyklų inspektorius) ir Stefanas Majewskis (laikinais ėjo Kavalerijos inspektoriaus pareigas). Bet ir jiems nepavyko susitarti su Prezidentu S. Wojciechowskiu, kurio sprendimą iš esmės lėmė savo pergale visiškai įsitikinusi Generalinio štabo vadovybė⁶⁸. Svarbiausią vaidmenį čia suvaidino gen. T. Rozwadowskis, tikinęs: „naktį galėjau išstumti Piłsudskį į dešinią Vyslos krantą, bet to nedarau, nes noriu jį priversti kapituluoti Varšuvoje“⁶⁹. Tuo pačiu metu išleistas atsišaukimas, kuriame pranešama, kad J. Piłsudskis „sukėlė maištą vien dėl to, kad suimty jį savo rankas diktatorišką valdžią“⁷⁰, o vyriausybei ištikimoms kariuomenės pajėgoms už Varšuvos ribų buvo paskirtas vadovauti gen. Stanisławas Szeptyckis, tuo metu buvęs Katovicuose.

Esminiu „karo veiksmams“ tapo gegužės 14-osios penktadienis. Apie 5 val. ryto J. Piłsudskiui pavaldūs daliniai pradėjo paskutinį puolimą dviem svarbiausiomis kryptimis – aerodromo ir Belvederio, bet susidūrė su stipriu pasipriešinimu. Perversmininkus palaikęs gen. Tadeusz Pełczyński rašė: „puolimas mieste vyko lėtai, sulaukta stipraus pasipriešinimo WSW [prie Košykų gatvės – M. S.], Stašicio kolonijos rajonuose, prie aerodromo, Karo reikalų ministerijos, Ujazduvo ligoninės ir parko“⁷¹. Vis dėlto pamažu perversmininkų daliniai jiems iškeltas užduotis įvykdė. Svarbiausia iš jų buvo užimti aerodromą. Jį atakavo 21-ojo ir 37-ojo pėstininkų pulkų daliniai, vėliau prisijungė 3-iosios pėstininkų divizijos (iš Zamostės) 7-ojo, 8-ojo ir 9-ojo pulkų batalionai, apie 8:30 val. atvykę į Vilniaus geležinkelio stotį Varšuvoje. Svarbiausia šiuo atveju buvo užimti Aukštosios karo mokyklos ir Karo reikalų ministerijos pastatus, kurie blokavo šiaurinę prieigą prie aerodromo. Gen. M. Żymierskiui greitai ir tinkamai įvykdžius legalios vyriausybės įsakymą ir laiku atvedus Poznanės pulkus (apie 1,5 tūkst. karių) į mūšio rajoną, to nebūtų pavykę įgyvendinti. Piłsudskininkams užėmus aerodromą, šie daliniai pasitraukė į vakarus ir Ožaruvo rajone susijungė su gen. Aleksanderio Ładošio grupe.

⁶⁸ Ibid., s. 47-48.

⁶⁹ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 256-257.

⁷⁰ GRABSKI, Stanisław. *Wspomnienia. Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*, sygn. 7486, mps, s. 40.

⁷¹ GARLICKI, A.; STAWECKI, P. *Przewrót majowy...*, Cz. II, s. 256.

Tuo tarpu Belvederyje apie 13 val. generolai J. Malczewskis, S. Halleris, T. Rozwadowskis ir plk. W. Andersas nusprendė, kad, esant būtinybei, Prezidentas ir vyriausybė, lydimi kariuomenės, pasitrauks iš centro į už 6,5 km į pietryčius buvusį Vilanuvą. Po valandos sprendimui pritarė Prezidentas S. Wojciechowski, o Ministrų Taryba patvirtino jį apie 15 val. Žygis vyko pėsčiomis, aukščiausiesiems karininkams saugojant Prezidentą ir Valstybės vėliavą. Apie 17:30 val. prasidėjo Ministrų Kabineto pasitarimas, kuriame dalyvavo Prezidentas ir generolai. Ten buvo pristatyti du požiūriai: generolai S. Halleris, T. Rozwadowskis ir J. Malczewskis siūlė Prezidentui pasitraukti į Poznanę ir iš ten kovą tęsti; premjeras W. Witosas ir jį rėmusi vyriausybė manė, kad tikslinga pasipriešinimą baigti dėl pilietinio karo ir įsikišimo iš užsienio grėsmės. Politikai manė, kad „naujai vyriausybei šią užduotį įgyvendinti bus lengviau“⁷². Prezidentas politikus palaikė. Vyriausybė atsistatydino, ir jos atsistatydinimas buvo priimtas. Prezidentas nurodė sudaryti naują vyriausybę ir tai, remdamasis 1921 m. kovo 17 d. Konstitucijos 40-uoju straipsniu, pavedė atlikti Seimo maršalui Maciejui Ratajui⁷³.

Paskutiniu kariniu perversmo akordu tapo Belvederio užėmimas. Tai įvyko gegužės 14 d. apie 17:15 val. J. Piłsudskiui užėmus sostinę, eventuali karinių veiksmų tąsa priklausė nuo legalios valstybės valdžios. O ši, kaip žinome, nusprendė kapituliuoti. Perėmęs valdžią, Seimo maršalas Maciejus Ratajus įsakė nutraukti kovą, „daliniams išliekant savo pozicijose“⁷⁴. Tai įvyko 1926 m. gegužės 14 d. apie 22 val. Po trijų dienų skirtingo intensyvumo mūšių tapo aišku, kad karinis valstybės perversmas yra įvykęs faktas. Józefas Piłsudskis laimėjo. Pralaimėjusioje pusėje buvo nubausti keturi generolai, o 1926 m. gegužės 22 d. kreipimusi į karius kviesta susivienyti, uždrausti savavališki susidorojimai, kreipimąsi baigiant šiais žodžiais: „Te gailėstingasis Dievas mums atleidžia ir sulaiko baudžiančiąją ranką, o mes grįžkime prie darbo, kuris mūsų žemę stiprina ir atstato.“

Perversmo metu žuvo 379 asmenys (tarp jų – 161 civilis), dar apie 920 buvo sužeista, ir pastarasis skaičius, regis, buvo sumažintas. Žuvusiųjų ir sužeistųjų skaičiaus ar materialių nuostolių dydžio patikslinti neįmanoma, net jei tai būtų vienintelės visų karinių susidūrimų pasekmės. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad, priversdamas aukščiausiąją valdžią nusileisti jo reikalavimams, J. Piłsudskis teįveikė vieną etapą, ir šis etapas, paradoksalu, buvo pats lengviausias. Problema, su kuria susidūrė jis ir jo politinė aplinka po perversmo ir kuri taip ir nebuvo išspręsta, tapo perversmo būdu

⁷² BEŁCIKOWSKA, Alicja. *Walki majowe w Warszawie 11 maj – 16 maj 1926*. Warszawa, 1926, s. 41.

⁷³ Laiške Seimo maršalui S. Wojciechowski rašė: „Susiklosčius tokiai padėčiai, kurioje aš negaliu tinkamai, pagal mano duotą priesaiką, eiti man skirtų Respublikos Prezidento pareigų, atsiskau jų ir, vadovaudamasis Konstitucijos 40-uoju straipsniu, perduodu Respublikos Prezidento įgaliojimus Seimo maršalui. Tuo pačiu pateikiu prašymą paleisti esamą vyriausybę“ (*Robotnik*, 1926-05-16, nr. 134 (2934), s. 1).

⁷⁴ GARLICKI, A. *Przewrót...*, s. 269.

įgytos valdžios legitimumas, paaiškinimas visuomenei, kodėl gi buvo „pasikėsinta į Respublikos didybę“. Bet tai jau kitų tyrimų tema.

Vietoje išvadų

Nekyla abejonių, kad 1926 m. Gegužės perversmą įkūnijo ir yra visiškai už jį atsakingas Józefas Piłsudskis. Pirmasis Lenkijos maršalas ne tik tam neprieštaravo, bet ir prisirišė sau visą atsakomybę. Jo nuomone, kruvinoji auka buvo reikalinga moralinei sanacijai įvykti, esą „pagyti“ valstybės ir tautos gyvenimui. Piłsudskininkai šią sanaciją vertino įvairiai, bet neabejotinai palanku jiems buvo tai, kad netrukus po perversmo legitimacijos (1926 m. birželio 1 d. išrinkus Prezidentu Ignacą Mościckį) pagerėjus ekonominei būklei, visuomenė tai priėmė kaip vieną iš 1926-ųjų gegužės įvykių pasekmių.

Ginkluotų veiksmų eiga, aptarta straipsnyje, atveda prie kelių išvadų ir refleksijų. Pirmą, abi pusės į kovas žiūrėjo skirtingai. Konstitucinės vyriausybės šalininkai, veikę teisėtu pagrindu, stengėsi panaudoti visą jų rankose turėtą karinį arsenalą prieš maištininkus, o jų vadai nesibaimino duoti griežtų ir kategoriškų įsakymų. Perversmininkai elgėsi atvirkščiai – vykdė ribotus veiksmus, stengdamiesi aukų skaičių minimizuoti. Tai paskatino ne tik skirtingi išeities taškai, bet ir būtinybės vėliau legimituoti pasekmes suvokimas. Antra, įsipliekusioms Varšuvos gatvėse kovoms kariai nebuvo pasirengę, jų nenorėjo ir faktiškai nesuprato. Vyriausybės daliniams, skirtingai nei perversmininkams, pritrūko motyvacijos, ypač gegužės 12-ąją. Kitą dieną, kai jėgos susilygino, strateginių klaidų padarė Varšuvos gynybos vadovybės karininkai. Ryžto trūkumas, ribotas tikslų suvokimas ir pasitenkinimas smulkiais pergalėmis kartu su neišsipildžiusia viltimi sulaukti pastiprinimo vyriausybės rėmėjams tapo pražūtingais. Kai gegužės 14-ąją, paskutinę mūšių dieną, Varšuvą pasiekė kariuomenės daliniai iš Vilniaus, Kelcų ir Zamostės (Liublino), perversmininkų persvara buvo tokia didelė, kad priešingai pusei neliko nieko kita kaip kapituliuoti.

Iš lenkų k. vertė Egidijus Papečkys

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- ADAMCZYK, Arkadiusz. *Bogusław Miedziński (1891–1972). Biografia polityczna*. Toruń, 2000.
 CICHORACKI, Piotr. *Legenda i polityka: kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*. Kraków, 2005.
 CZUBIŃSKI, Antoni. *Przewrót majowy 1926 roku*. Warszawa, 1989.

- GARLICKI, Andrzej. *Józef Piłsudski 1867–1935*. Warszawa, 1990.
- GARLICKI, Andrzej. *Przewrót majowy*. Warszawa, 1979.
- KŁAPEĆ, Janusz. Szpitale warszawskie i służba zdrowia podczas zamachu majowego. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*. Red. M. SIOMA. Lublin, 2007, s. 47–51.
- MALICKI, Julian K. *Marszałek Piłsudski a Sejm. Historia rozwoju parlamentu polskiego 1919–1936*. Warszawa, 1936.
- OLSTOWSKI, Przemysław. Dzieje pewnego rozkazu. Wokół rzekomego rozkazu ministra spraw wojskowych gen. Lucjana Żeligowskiego z 18 kwietnia 1926 r. Przyczynek do genezy zamachu majowego. *Niepodległość*, 2012, t. LXI, s. 61–80.
- OLSTOWSKI, Przemysław. Generał Gustaw Orlicz-Dreszer jako realizator przewrotu majowego. *Niepodległość*, 2011, t. LX, s. 7–35.
- Przewrót majowy w oczach Kremla*. Red. B. MUSIAŁA, J. SZUMSKIJ. Warszawa, 2009.
- SIOMA, Marek. Lublin w dniach przewrotu majowego. *Res Historica*, 2002, z. 15, s. 101–130.
- SIOMA, Marek. *Sławoj Felicjan Składkowski. Żołnierz i polityk*. Lublin, 2005.
- SIOMA, Marek. Zajścia przed Magistratem w Lublinie w dniach 6–7 kwietnia 1926 r. *Res Historica*, 2002, t. 15, s. 81–99.
- SULEJA, Włodzimierz. *Józef Piłsudski*. Wrocław, 1995.
- SZCZEPAŃSKI, Janusz. Niemcy wobec zamachu majowego 1926 roku w Polsce. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*. Red. M. SIOMA. Lublin, 2007, s. 81–92.
- WOŁOS, Mariusz. *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski w okresie kryzysu politycznego 1925–1926*. Kraków, 2013.
- WYSOCKI, Roman. Ukraińcy wobec przewrotu majowego. In *Zamach stanu Józefa Piłsudskiego 1926 roku*. Red. M. SIOMA. Lublin, 2007, s. 199–226.

MILITARY ASPECTS OF JÓZEF PIŁSUDSKI'S COUP OF 1926

Marek Sioma

Summary

Polish historians still argue about their assessment of the May Coup (12–14 May 1926): some believe it was prepared in advance, while others argue that the 'Warsaw events' were spontaneous, just controlled to a certain degree. The aspect of control of the army was indisputably important: for Józef Piłsudski and his supporters, a very favourable situation emerged, as most were commissioned officers who had real authority over their subordinates. Moreover, the role of the army usually increases in crisis situations, as was the situation in the spring of 1926. The continuing crisis in the government provided conditions for Piłsudski, whose reputation at the time had already been substantially 'white-washed', and who was presented to the public as the liberator of Poland and the person who had saved the Republic from the Bolsheviks, to emerge as the 'saviour of Poland', the only leader able to 'fix' the internal situation and to increase the country's standing in the international arena.

Finally, the role of the army in the situation before the coup was also important, due to the fact that the new minister of war involved units that were engaged at the time

in military exercises in the environs of Rembertów near Warsaw, and led personally by Piłsudski, in the war of words between the government of Wincent Witos, appointed on 10 May, and Piłsudski. When the government ordered the troops to return to their base, the order was ignored, which led to an escalation of the situation with the army.

At first, it developed towards a political rather than a military denouement. As Piłsudski's supporters were active, he intended to persuade President Stanisław Wojciechowski privately to dissolve Witos' government. However, when Piłsudski arrived in Warsaw, the president had already left, which was a decisive factor for the coup to happen. Then, in order to preserve his honour and his reputation, Piłsudski had to confront the head of state. Wojciechowski, in turn, could not back down, as it would have meant the same loss for him. In this situation, the army became more involved in the conflict. The government started mobilising forces loyal to it for the defence of Warsaw. In turn, there was no way back for the officers who supported the marshal and for the marshal himself, and they had to rely on forces loyal to them. Even though the rebels had the advantage, the forces were nearly equal, and the political initiative at the time still rested with the president. However, the latter, on meeting Piłsudski on the Poniatowski Bridge, did not yield, which led to a further escalation of the situation.

Officers loyal to the first marshal instantly launched a military operation, for which not only individual troops were mobilised, but also railway personnel who had to obstruct the transport of forces loyal to the government. On the same day, the rebels became firmly established in Warsaw, and put the government forces on the defensive. The president's position, fed by the generals' promises of reinforcements, became even more difficult. In fact, on 13 May, government forces gained a momentary lead; however, their activities were poorly coordinated, and they lacked reinforcements, which came late due to the rail strike coordinated by the Polish Socialist Party. On 14 May, when forces supporting Piłsudski took the initiative again, the politicians could not resist, and the government of Witos and President Wojciechowski resigned.

There is no doubt that Piłsudski was fully responsible for these events, during which soldiers of the same army, loyal to the same symbols of the state and the same military oath, but 'separated' by Piłsudski's aims and the desire to remain loyal to their oath to the president, were compelled to shoot at each other. The first marshal did not object, and assumed full responsibility: he argued that a bloody sacrifice was necessary for moral rehabilitation, and for the life of the state and the nation 'to heal'. Supporters of Piłsudski had different attitudes towards this issue, but one fact that was truly favourable to them was that, soon after the legitimisation of the coup (on electing Ignacy Mościcki as president on 1 June 1926) and the improvement of the economic situation, the public accepted it as one of the consequences of the events of May 1926.

The course of the armed action discussed in the paper proves first of all that both sides viewed the military clash differently. Supporters of the constitutional government who acted legitimately tried to use all the military arsenal available against the rebels, and their commanders gave strict and clear orders. The rebels acted differently: they undertook limited action, and tried to minimise the number of casualties. This was encouraged not only by the different starting points, but also by the realisation that the consequences would later somehow have to be legitimised. In addition, the troops were not ready for

the fighting that broke out in the streets of Warsaw, they did not want to fight, and did not understand why they should. The government troops, unlike the supporters of the coup, lost heart, especially on 12 May. The next day, when the forces became equal, strategic mistakes were made by the officers who organised the defence of Warsaw against the rebels. Their lack of resolution, their limited understanding of the goals, and their satisfaction with minor victories, along with unfulfilled hopes of getting reinforcements, were disastrous. When extra troops that supported the coup reached Warsaw from Vilnius, Kielce and Zamość (Lublin) on 14 May, the last day of the fighting, the rebels had such an advantage that the other side had no choice but to capitulate.